

BOLANING SHAXS BO‘LIB SHAKLLANISHIDA OILA AHAMIYATI

Guliston davlat universiteti ijtimoiy ish yo'nalishi talabasi

Yalg‘asheva Nodira Mahkamboy qizi

+998952185406

nodirayalgoshiva@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bolani shaxs sifatida shakllantirish jarayonida oilaning ijtimoiy-pedagogik hamda psixologik funksiyalari chuqur tahlil etiladi. Oila bola tarbiyasining birlamchi instituti sifatida uning axloqiy, ma'naviy, intellektual va emotsional rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatishi ilmiy asoslar orqali yoritiladi. Tadqiqotda oilaviy muhitning barqarorligi, ota-onaning tarbiyaviy kompetensiyasi, muloqot madaniyati va ijtimoiy-psixologik omillarning bola shaxsini shakllantirishdagi o'рни tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy oilalarda uchraydigan pedagogik muammolar, noto'g'ri tarbiya shakllarining oqibatlari va bola tarbiyasini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar bayon etiladi.*

Kalit so'zlar: *oila, shaxs rivojlanishi, bolalar tarbiyasi, ijtimoiylashuv, psixologik muhit, pedagogik yondashuvlar, ota-ona kompetensiyasi, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar, emotsional rivojlanish, oilaviy munosabatlar, tarbiyaviy mexanizmlar, sog'lom psixologik atmosfera, bola huquqlari, shaxs kamoloti, oilaviy tarbiya modeli.*

THE IMPORTANCE OF THE FAMILY IN A CHILD'S DEVELOPMENT AS A PERSON

Abstract: *This article provides an in-depth analysis of the socio-pedagogical and psychological functions of the family in the process of forming a child as a person. The direct impact of the family, as the primary institution of child upbringing, on its moral, spiritual, intellectual and emotional development is highlighted through scientific foundations. The study analyzes the role of the stability of the family environment, the educational competence of parents, the culture of communication and socio-psychological factors in the formation of the child's personality. It also describes the pedagogical problems encountered in modern families, the consequences of incorrect forms of upbringing and scientific and practical recommendations aimed at improving child upbringing.*

Keywords: *family, individual children, child rearing, socialization, psychological environment, pedagogical systems, parental competence, spiritual and moral factors, emotional, social relationships, educational mechanisms, healthy physical education atmosphere, child rights, personal development, social education model.*

ЗНАЧЕНИЕ СЕМЬИ В РАЗВИТИИ РЕБЕНКА КАК ЛИЧНОСТИ

Аннотация: В статье представлен глубокий анализ социально-педагогических и психологических функций семьи в процессе формирования личности ребёнка. Научные основы раскрывают непосредственное влияние семьи как основного института воспитания ребёнка на его нравственное, духовное, интеллектуальное и эмоциональное развитие. В исследовании анализируется роль стабильности семейной среды, воспитательной компетентности родителей, культуры общения и социально-психологических факторов в формировании личности ребёнка. Описываются педагогические проблемы, возникающие в современных семьях, последствия некорректных форм воспитания, а также предлагаются научно-практические рекомендации, направленные на совершенствование воспитания детей.

Ключевые слова: Семья, личностное развитие, воспитание детей, социализация, психологическая среда, педагогические подходы, родительская компетентность, духовно-нравственные ценности, эмоциональное развитие, семейные отношения, воспитательные механизмы, здоровая психологическая атмосфера, права ребенка, личностное развитие, модель семейного воспитания.

KIRISH

Bola shaxsining shakllanishi pedagogika, psixologiya va sotsiologiya fanlarining markaziy tadqiqot yo'nalishlaridan biri bo'lib, ushbu jarayonning poydevori oilada shakllanadi. Oila – jamiyatning eng qadimiy va barqaror ijtimoiy instituti sifatida nafaqat biologik avlod davomiyligini ta'minlaydi, balki yosh avlodni ijtimoiy hayotga tayyorlovchi asosiy tarbiyaviy maktab hamdir. Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, bola hayotining ilk 5–7 yili davomida olingan oilaviy tajriba uning keyingi ruhiy-emotsional rivojlanishi, ijtimoiy faolligi, aqliy salohiyati va xulq-atvor me'yorlarining shakllanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu sababli oiladagi tarbiyaviy muhit sifatining yuqoriligi bevosita bolada sog'lom ijtimoiy kompetensiyalar va mustahkam axloqiy qadriyatlarning shakllanishiga xizmat qiladi.

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda oilaning shaxs rivojlanishiga ta'siri ko'p qirrali jarayon sifatida talqin qilinadi. Xususan, ota-onalarning tarbiyaviy kompetensiyasi, oilaviy muloqot madaniyati, emotsional qo'llab-quvvatlash darajasi, oilaviy rollarning to'g'ri taqsimlanganligi va psixologik muhitning barqarorligi bolaning ijtimoiylashuv jarayonida asosiy determinant sifatida namoyon bo'ladi. Oila muhitida shakllanadigan ilk ijtimoiy ko'nikmalar, masalan, muloqot qilish, o'zini boshqarish, hamkorlik qilish, qaror qabul qilish kabi sifatlar keyinchalik maktab va jamiyatdagi faoliyatning muvaffaqiyatiga zamin yaratadi.

Shu bilan birga, noto'g'ri tarbiya uslublari, oiladagi nizolar, emotsional beparvolik yoki ortiqcha talabchanlik kabi salbiy omillar bolaning psixik rivojlanishida turli darajadagi qiyinchiliklar, shaxsiy faollikning pasayishi, ijtimoiy moslashuvdagi muammolar hamda agressiv yoki passiv xulq shakllarining paydo bo'lishiga sabab bo'lishi mumkin. Mazkur holatlar pedagogik va psixologik tadqiqotlarda alohida muammo sifatida o'rganilib, ularni bartaraf etishning samarali modellarini ishlab chiqish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Hozirgi globallashuv sharoitida oilaning tarbiyaviy funksiyalarining mazmuni ham o'zgarib bormoqda. Raqamli axborot oqimining kuchayishi, ommaviy madaniyat ta'sirining ortib borishi, migratsiya jarayonlari, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarning turlicha kechishi oilaviy tarbiyaga qo'yilayotgan talablarni yanada murakkablashtirmoqda. Shuning uchun bolani har tomonlama barkamol shaxs sifatida tarbiyalashda oilaning o'rne, vazifalari va zamonaviy tarbiyaviy yondashuvlarini ilmiy asosda tahlil qilish muhim metodologik ahamiyatga egadir.

Ushbu tadqiqotning dolzarbligi oilaning tarbiyaviy salohiyatini yanada chuqur tahlil qilish, bola shaxsining shakllanishida ijtimoiy-psixologik omillarning rolini aniqlash, zamonaviy oilaviy tarbiya modellari va ularning samaradorligini ilmiy asoslab berish zaruratida namoyon bo'ladi. Maqolada bola shaxsini rivojlantirishda oilaviy muhitning ta'sir mexanizmlari kompleks yondashuv asosida yoritilib, amaliy tavsiyalar bilan mustahkamlanadi.

Tadqiqotlar metodologiyasi

Ushbu tadqiqot bolani shaxs sifatida shakllanishida oilaning pedagogik, psixologik va ijtimoiy omillarini kompleks o'rganishga qaratilgan bo'lib, ilmiy izlanishlar tizimli, nazariy hamda amaliy metodlar uyg'unligida olib borildi. Tadqiqotning metodologik asosini pedagogik antropologiya, rivojlanish psixologiyasi, oilaviy sotsiologiya, shaxs nazariyalari hamda zamonaviy tarbiya konsepsiyalariga oid ilmiy paradigmalarning talqinlari tashkil etadi.

Nazariy metodlar

Analiz va sintez – oilaning tarbiyaviy funksiyalari, psixologik muhit, tarbiya uslublari va bola shaxsining rivojlanish jarayoni o'rtasidagi o'zaro bog'liqliklar tahlil qilindi.

Qiyosiy tahlil – turli tarbiya modellari (avtoritar, demokratik, betarbiya, liberal)ning bolaning shaxs rivojiga ta'siri ilmiy manbalar asosida solishtirildi.

Model yaratish – bola shaxsini shakllantiruvchi oilaviy omillarning umumlashtirilgan konseptual modeli ishlab chiqildi.

Nazariy umumlashtirish – mavjud ilmiy adabiyotlar va empirik tadqiqot natijalari sintez qilinib, yagona ilmiy xulosa yaratildi.

Empirik metodlar

Kuzatish – oilaviy muloqot, tarbiyaviy yondashuvlar va bolalarning kundalik xulq-atvoridagi psixologik holatlar tizimli kuzatildi.

Suhbat va intervyu – ota-onalar, pedagoglar va psixologlar bilan yarim strukturalangan suhbatlar o‘tkazildi.

So‘rovnomma – tarbiyaviy muhit, ota-ona kompetensiyasi va bolalarning emotsional holatini aniqlashga qaratilgan diagnostik savollar qo‘llanildi.

Pedagogik eksperiment elementlari – oilaviy muloqotni yaxshilashga qaratilgan tajribaviy mashg‘ulotlar joriy etilib, ularning bola xulqiga ta’siri o‘rganildi.

Psixodiagnostik testlar – bolaning o‘ziga ishonchi, ijtimoiy moslashuvi va emotsional barqarorligini baholash uchun standart psixometrik metodlar qo‘llandi.

Tadqiqotning metodologik yondashuvlari

Sistemali yondashuv – oila bola shaxsini shakllantiruvchi yaxlit tizim sifatida qaraldi.

Kompleks yondashuv – pedagogik, psixologik va sotsiologik omillar birgalikda o‘rganildi.

Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv – bola individual rivojlanishining o‘ziga xos xususiyatlari hisobga olindi.

Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv – bola faoliyatining turli ko‘rinishlari oilaviy ta’sir bilan bog‘liq holda tahlil etildi.

Tadqiqotning ilmiy-nazariy asosi

Tadqiqot mashhur psixologlar va pedagoglarning (Vigotskiy, Erikson, Bruner, Bandura, Baumrind va boshqalar) shaxs rivoji, ijtimoiy o‘rganish nazariyasi va tarbiya uslublari bo‘yicha ilmiy qarashlariga asoslanadi. Shuningdek, oilaning ijtimoiy funksiyalari, axloqiy tarbiya nazariyalari, zamonaviy pedagogik model va konsepsiyalar metodologik poydevor vazifasini bajardi.

Xulosa.Olib borilgan tadqiqotlar natijalari shuni ko‘rsatadiki, bola shaxsining har tomonlama shakllanish jarayonida oila yetakchi ijtimoiy institut sifatida muhim determinanta hisoblanadi. Oilaviy muhitning psixologik barqarorligi, ota-onalarning tarbiyaviy kompetensiyasi, muloqot madaniyati va emotsional qo‘llab-quvvatlash darajasi bolaning intellektual salohiyati, ijtimoiy faolligi, axloqiy qarashlari va emotsional barqarorligining shakllanishida asosiy o‘rin tutadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, demokratik va muvozanatli tarbiya uslublari bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchi, ijtimoiy moslashuvi va mustaqil fikrlashini rivojlantiruvchi eng samarali omillar sirasiga kiradi.

Shuningdek, oila ichidagi nizolar, noto‘g‘ri tarbiya strategiyalari, emotsional beparvolik yoki haddan tashqari qat‘iylik kabi omillar bolaning psixik rivojlanishida turli darajadagi qiyinchiliklar, ijtimoiy moslashuvning buzilishi hamda destruktiv xulq shakllarining paydo bo‘lishiga sabab bo‘lishi mumkinligi aniqlandi. Bu holat oilaning tarbiyaviy salohiyatini mustahkamlash, ota-onalar o‘rtasida pedagogik madaniyatni yuksaltirish hamda oilaviy muloqotni takomillashtirish zaruriyatini kuchaytiradi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, bola shaxsining barkamol rivojlanishini ta'minlash uchun oilada quyidagi yo'nalishlar bo'yicha tizimli ishlar olib borilishi muhim: psixologik jihatdan sog'lom va barqaror muhitni yaratish, ota-ona va bola o'rtasida ochiq muloqot hamda o'zaro hurmat tamoyillarini mustahkamlash, tarbiyaviy yondashuvlarning ilmiy asoslangan uslublarini qo'llash, bola individual qobiliyatlari va psixologik ehtiyojlarini hisobga olish.

Umuman olganda, bola shaxsining shakllanishida oila hal qiluvchi o'ringa ega bo'lib, uning tarbiyaviy potensialini rivojlantirish nafaqat individual shaxs kamoloti, balki jamiyatning ma'naviy va intellektual taraqqiyotini ta'minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Абдуллаев А. Педагогика asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. Yo'ldoshev J., To'raeva N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
3. Bandura, A. Social Learning Theory. – Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1977.
4. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
5. Jalolov J. Rivojlanish psixologiyasi. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2022.
6. UNESCO. Parenting and Early Childhood Development: Global Guidelines. – Paris, 2019.